

19. Yüzyılda Hükümet Konakları: Van Vilayeti ve Çevresi

Government Office Buildings in the 19th Century: Van Province and Surroundings

Dr. Funda ÖZTÜRK¹

Öz

Tanzimat'la birlikte başta hukuk, ekonomi, idare olmak üzere birçok alanda değişim yaşanmıştır. Özellikle idari alanda yapılan düzenlemeler beraberinde yeni yapıların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda 19. yüzyıldan itibaren gerek uygun binaların kiralanması gerekse yeni bina inşa edilmesi suretiyle kamu binaları kendilerini göstermeye başlamış; taşrada merkezi hükümetin gücünün göstergesi olarak hükümet konakları önemli bir yere sahip olmuştur. Arşiv belgelerinde Van vilayeti ve merkez kazalarındaki hükümet konaklarının kira ücreti ve inşası hakkında yapılan yazışmalarda merkezi hükümetin, devlet otoritesini, ülkenin en uca köşesine kadar yaymak istediğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira hükümet konakları, Tanzimat ve sonrasında merkeziyetçilik anlayışını sembolik olarak temsil eden önemli yapılarıdır. Bu çalışma ile Van vilayet merkezi ve çevre birimlerindeki hükümet konakları ele alınarak dönemin hükümet konaklarına ve oluşumuna dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, Osmanlı Devleti, Van, hükümet konağı, yönetim.

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Tanzimat reforms brought about significant changes across various sectors, particularly in law, economy and administration. In particular, the administrative reforms led to the creation of new institutional structures. Since the 19th century, public buildings have increasingly manifested their presence, both through the rental of existing properties and the construction of new ones. In this context, government office buildings, especially those in the provinces, became important structures that symbolized the central government's authority and power. The archival correspondence regarding the rental fees and construction of government office buildings in the province of Van and its central districts provides a clear indication of the central government's desire to extend its authority to even the most remote corners of the country. These government buildings were not only functional administrative spaces but also embodied the centralist ideology that defined the Tanzimat period and its aftermath. This study aims to examine the government office buildings in the provincial center of Van and its surrounding administrative units, shedding light on both the architectural and institutional transformations of the period.

Keywords: 19. century, Ottoman Empire, Van, government office, administration.

Paper Type: Research

Giriş

Şehirler, insanlar tarafından meydana getirilen ve içinde evler, çarşılar, eğitim, kültür ve sağlık yapıları ile bunların gerektirdiği ulaşım ve altyapı tesislerinden oluşur (Çağ, 2022, s. 15). Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar uzunca bir dönem, Osmanlı toplumunun farklılaşan yapısına rağmen kentlerin mekânsal yapısı durağan niteliğe sahipken 19. yüzyıl sonlarında mekânsal yapı değişim süreci yaşamıştır (Aktüre, 1985, s. 891). Bu manada Tanzimat'la birlikte Osmanlı şehir yapısında köklü değişimler kendini göstermeye başlamış ve daha modern eğilimli kurumlarıyla devlet yönetimini etkin kılan kentler meydana gelmiştir

¹ Araştırmacı, Ankara/Türkiye, fndozturk87@gmail.com.

(Uçaryiğit, 2017, s. 33-35). Çünkü idari yapıda meydana gelen nicel ve nitel değişime paralel olarak kentlerin mekânsal yapılarında da yeni unsurlar ortaya çıkmaktadır. Ki bu unsurlardan biri de “merkezi yönetim” ve bu anlayışın odak noktası da “hükümet konağı”dır (Aktüre, 1985, s. 896).

Osmanlı Devleti’nin klasik döneminde idare ve yargı mercii kadılarına bırakılırken kadı, şehrin yargı, askeri, mali işleri ve yönetiminden sorumlu tutulurdu. Bununla birlikte kadının bu işleri yürütebilmesi için herhangi bir yönetim/devlet binası yoktu. Dolayısıyla kadı hangi binaya yerleşirse orası mahkeme ve belediye binası olarak kabul görürdü (Ortaylı, 2011, s. 12; Ortaylı, 2008, s. 180-181). Buna mukabil Tanzimat’ın ilanının ardından idari yapılanmada ilk değişiklik 1842 yılında gerçekleşmiş ve yönetim eyalet, sancak ile kaza gibi idari bölümlere ayrılmıştır (Torun, 2005, s. 42; Somel, 2014, s. 264; 356; 498). Bu dönem çıkarılan birçok ferman ve nizamnameyle ülkenin yeni idari taksimatı şekillendirilmiştir. Bu doğrultuda 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ile vilayetler, livalar, kazalar, nahiyeler ve karyeler (köyler) oluşturulmuştur (Önen ve Reyhan, 2011, s. 160-165; Çadırcı, 1997, s. 15-22). 1913 yılında hazırlanan Vilayet Nizamnamesi (Güngördü, 1988, s. 82-93) ile Osmanlı’nın son idari taksimatı oluşturulmuş fakat bu nizamnameyle 1871’deki idari sistem korunmuştur (Torun, 2017, s. 89). İdari bölünmelerin bu şekilde yeni baştan düzenlenmesinin nedenlerinden biri de yönetim anlayışındaki değişim olarak düşünülebilir. Çünkü Osmanlı Devleti, Tanzimat’la birlikte hem devlet idaresinin görünürlüğünü önemsemiş hem de sınırları dahilinde etkin bir yönetim sağlamayı amaçlamıştır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında hükümet konağı yapılarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti’nde kent merkezini oluşturan çarşılar, dini yapılar ve konutlar mahremiyeti önemser bir düzende oluşturulurken Osmanlı klasik döneminde kentte idari binalara rastlanmamaktadır (Avcı, 2017, s. 17). Fakat 19. yüzyılda batılılaşmanın etkisiyle mekân ve yapılarda değişim ve gelişim görülmeye başlar. Bu değişim başta İstanbul olmak üzere diğer kentlerde de benzer şekillerde görülmüştür, denilebilir. Yeni yapı türleri içerisinde hükümet konaklarının etrafında hastane, belediye, idadi, askerlik dairesi, telgrafhane ve hapishane gibi kamu yapılarının varlığından da söz edilebilir (Özbek, 2020, s. 336). Bu çalışma ile kamu yapıları arasında olan hükümet konakları, Van vilayeti ve çevresi özelinde incelenerek konakların inşası ve kiralınması ele alınacaktır. Bununla birlikte 19. yüzyılda yaşanan siyasi ve idari gelişmeler nedeniyle idari taksimatta kısa aralıklarla düzenlemeler yapıldığından Van çevresi başlığı altında önceden Van’a bağlı olan yerler ile Van’ın çevresinde olan yerler incelenmiştir. Çalışmada Van vilayeti ve çevresindeki hükümet konakları hakkındaki bilgiler arşiv kaynaklarına dayandırılarak ele alınmıştır. Arşiv kaynaklarının yanı sıra genel olarak hükümet konaklarının yapılanma süreci hakkında Yasemin Avcı (2017), *Osmanlı Hükümet Konakları, Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*; Nuran Yazıcı Metin (2019), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi Devlet Kapısı* adlı çalışmalarından yararlanılmıştır. Yine Osmanlı kent yaşamı ve Tanzimat Dönemi’nde kentin değişimi hususunda Stefanos Yerasimos (2023), “*Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine*”; Sevgi Aktüre (1985), “*Osmanlı Devleti’nde Taşra Kentlerinde Değişimler*” adlı makalelerinden faydalanılmıştır. Ayrıca hükümet konakları hakkında diğer bölgelere/vilayetlere/sancaklara dair yapılmış araştırmalar da incelenerek bu çalışmada yer verilmiştir.

1. Osmanlı Hükümet Konakları

II. Mahmut ve Tanzimat döneminde, merkeziyetçi ve güçlü bir otoritenin varlığı için önce ayanlık sistemi kaldırılıp kadıların idari, mali görevleri ellerinden alınmış ardından tımar sistemine son verilmiştir (Ortaylı, 2012, s. 403). Tanzimat’ın merkezi yönetimi ve yeni bürokrasisi, Osmanlı kentlerinde konuttan farklılaşmış binalardan oluşan “*mülki yönetim*” merkezinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Tekeli, 1985, s. 881; Aktüre, 1985, s. 894; Çetin, 2021, s. 143). Ayrıca yönetici merkezinin kurulmasıyla hükümet meydanı denilen etrafındaki yapı gruplarıyla birlikte yeni bir merkez tanımı da ortaya çıkmıştır. II. Mahmut döneminde İstanbul’da başlayan imar faaliyetleri II. Abdülhamit döneminde vilayet merkezinden nahiyeye, tüm

imparatorluğa yayılmış ve bu kapsamda Osmanlı kentlerinde, hükümet konağı, jandarma binaları, askeri binalar, hastaneler, okullar gibi yeni fonksiyonlu binalarla, saat kuleleri ve çeşmeler inşa edilmiştir (Aydın, 2012, s. 74; Deringil, 2014, s. 43-45; Çetin, 2021, s. 143-144). Taşrada yapılan bu binalar, merkezi hükümetin güçlenmeye paralel olarak bir modernleşme sağlamaya çalıştığını göstermektedir (Anahide, 2023, s. 161; Yazıcı Metin, 2019, s. 18; Toptaş, 2016, s. 412). Bunun yanı sıra tüm bu oluşumların temelinde Osmanlı'nın tebaasına hizmet etme anlayışı da söz konusudur.²

Osmanlı'da hükümet konağı, tüm resmi işlerin görüldüğü bir yapı kompleksi işlevine sahiptir. Zira adliye, polis, bayındırlık, eğitim, defterdarlık, ticaret ve ziraat gibi hizmetlere ait bölümlerin genellikle hükümet konağı binası içinde yer aldığı (Ortaylı, 1984, s. 5-6) söylenebilir. Ayrıca, merkezi hükümetin varlığını temsil eden ve güçlü bir imparatorluğun oluşmasına katkı sağlayan hükümet konakları (Avcı, 2017, s. 48) halkla devlet arasında iletişim aracı olma görevini de üstlenmiştir. Bu dönemde şer'î mahkemeler varlığını korumakla birlikte bu mahkemelerin hükümet konağı içinde yer edinmediği de ifade edilmektedir. Ki bu durum İlber Ortaylı tarafından laik bir görünüm olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda konaklar, Tanzimat kentinin yeni ve modern görünümüne katkı sağlamıştır, (Ortaylı, 1984, s. 5-6; Aydın, 2012, s. 74-75) denilebilir. Zira merkezi hükümet ile yapılan yazışmalarda da hükümet konakları, *gelişmişliğin ölçütü* olarak görülmüştür. Öyle ki kentlerin çağdaşlığı ve bayındırlığı hükümet konaklarında somutlaşmıştır, denilmektedir (Yazıcı Metin, 2019, s. 181; Özmen, 2021, s. 19-20). Ancak hükümet konakları, öncelikle her yerde hemen inşa edilememiş ve yeni işleve hizmet edebileceği düşünülen halihazırdaki binaların kiralanması ya da sahip olunan yerlerin tamir edilerek kullanılması yoluna gidilmiştir.

Arşiv belgelerinde merkez ile yapılan yazışmalarda yeni inşa edilen binalar için masrafların öncelikle merkezden talep edildiği ardından masrafların hazine haricinde vilayet bütçeleri dahilinde halledildiği ayrıca konak içinde bulunacak dairelerin masrafları bölüştüğü ve halktan yardım toplanarak hükümet konaklarının inşa edildiği görülmektedir. Böylece “bütünüyle hazineye yük olmadan” hükümet konakları yapılabilmektedir (Yazıcı Metin, 2019, s. 43-44). Konaklarla ilgili dikkat çeken bir başka husus ise konakların, bulundukları yerleşim yerinin büyüklüğüne göre değişiklik göstermesidir. Örneğin, sancak merkezi olan vilayet merkezleri, taşradaki idari yapılanmanın üst basamağını oluşturmuştur. Bu nedenle en büyük ve gösterişli hükümet konağı örneklerinin vilayet merkezlerinde yapıldığı ayrıca vilayet merkezindeki hükümet konaklarının içinde de çok sayıda hükümet dairesinin yer aldığı görülmektedir. Kaza merkezlerindeki konakların ise vilayet ve sancaklardakilere göre daha küçük olduğu söylenebilir. Bununla birlikte büyük ya da küçük Tanzimat'ın idari düzenlemeleri dikkate alınarak hemen her birimde hükümet konağı inşa edilmesi, merkezi hükümetin, her noktada varlığını göstermeye çalıştığının somut bir karşılığı olarak görülmektedir (Yazıcı, 2014, s. 313-314; Özmen, 2021, s. 22). Ayrıca Osmanlı arşivlerindeki birçok belge, söz konusu dönemde yeni bir yapı olarak ortaya çıkan hükümet konağı gereksiniminin çoğunlukla büyük konakların satın alınması veya kiralanması yoluyla karşılandığını göstermektedir (Yazıcı, 2014, s. 313; Yazıcı, 2008, s. 946).

19. yüzyılda Anadolu'da Bursa, Ankara, Mardin, Erzincan, Muğla, Kastamonu, Adana, İzmir; (Türkmen, 2023, s. 140-144; Aydın, 2022, s. 105; Toptaş, 2016, 413-419) Rumeli'de Bosna, Kosova, Üsküp, Manastır (Halaçoğlu Konuk, 2018, s. 91-273) ile Arap vilayeti topraklarında Kudüs (Avcı, 2021, s. 10-14) ve benzeri birçok vilayet ve sancakta Osmanlı Devleti'nde merkezileşmenin mimarlığa etkisi ve taşrada mimarının gelişimi gibi konular çerçevesinde hükümet konakları incelenmiştir.

2. Van Hükümet Konakları

² Osmanlı'nın hadim (hizmet eden) devlet anlayışı çerçevesinde kurumlarını düzenlemesine dair Ercüment Topuz'un “Hadim Devlet Anlayışı Çabasına Bir Örnek: Van ve Mülhakatındaki Hapishanelerde İyileştirme Gayretleri” adlı makalesini inceleyiniz.

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin idari yapısında gerçekleştirilen birtakım değişiklikler Van'da da kendini göstermiştir. 1845 yılında Tanzimat uygulamaları Erzurum eyaletinde gerçekleştirilmekle birlikte burada Erzurum Redif-i Mansûre Müşirliği kurulmuş ve müstakil eyalet olan Van, Çıldır, Kars bu müşirliğin idaresi altına alınarak birer ferik atanmıştır. Böylece Erzurum eyaleti bünyesindeki altı sancaktan biri Van olmuştur. 1847'de Van ve Muş sancakları Erzurum eyaletinden ayrılarak müstakil eyalet haline getirilirken 1850 yılına gelindiğinde Meclis-i Vâlâ kararıyla Van sancağı, yeni kurulan Hakkâri eyaletine dahil edilmiştir. 1856'da ise Van eyaleti, Hakkâri, Van ve Musul sancaklarından oluşmuştur. Ancak 1859 yılında bazı eyalet valilikleri, mutasarrıflığa çevrilince Hakkâri vilâyeti de mutasarrıflık haline getirilmiş sonrasında 1864 Vilâyet Nizamnamesi'yle birlikte birtakım yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1877 tarihli Devlet Sahnâmesi'nden anlaşıldığı üzere Van, 13 kazaya sahip müstakil bir valilikken 1908'de Van vilâyeti, Van ve Hakkâri sancaklarından meydana gelmekte ve Van'a bağlı 5 kaza, 8 nahiye, 885 köy bulunmaktadır (Kılıç, 2012, s. 509).

Günümüzde varlığını koruyan hükümet konaklarının pek çoğu II. Abdülhamit dönemine aittir. Zira Tanzimat'la birlikte artan imar faaliyetlerinin bilhassa II. Abdülhamit döneminde taşrada yoğunluk kazandığı görülmektedir (Yazıcı, 2008, s. 947). Bu bağlamda Van vilayetinde, merkez kaza ve nahiyelerde hükümet konaklarının inşası ya da uygun binaların kiralanması söz konusu olmuştur. Bu konaklar sadece yönetim birimi olarak kullanılmamış konaklara hapisane, ikametgâh yerleri de eklenerek birer kompleks halini almıştır. Özellikle memurların kalacağı yerlerin temini hususu da merkezi hükümetin sorumluluğunda olmuştur. Arşiv belgelerinden bu yapıların kiralanması ya da inşası sırasında halktan sağlanan yardım, belediye giderleri, vilayetin genel ödeneği ve hazineye kaynak sağlandığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 1857 yılında Van Kalesi'nin bazı yerlerinin tamiri için Van sancağı aşiretleri tarafından 75.928 buçuk kuruş yardım parası toplanmıştır. Ancak mesele çözülüp barış sağlanınca kalenin tamiri için toplanmış olan bu para harcanmayıp Van Mal Sandığına kalmıştır. Bu nedenle bu meblağın ya kalenin tamirine ya da Van'da vali ve diğer memurların oturması için bir yer olmadığından devlet konağı yapılması için kereste, taş vesaire gibi gerekli olan malzemelere harcanması hususu bildirilmiştir. Ayrıca eski devlet konağının satışı ile elde edilecek meblağın birleştirilip münasip bir yerde arazi satın alınmasıyla yeniden bir konak inşası iznine dair Van Meclisi'nin mazbatasıyla birlikte bir yazı da Meclis-i Vâlâ'ya verilmiştir (BOA, A.} MKT. NZD., 207/98).

Konaklar için çeşitli yerlerden kaynak sağlanmakla birlikte doğrudan tek bir kurum tarafından konak inşası yapılmadığı da görülmektedir. Örneğin, 1887 yılında belediye gelirinden 100.000 kuruş harcanarak bir konak yapılması ve belediyeye münasip bir miktar kira verilmesi hususu Muhasebe Nezareti'ne havale edilmiş ancak belediye gelirinden para harcanarak konak yapılamayacağı bildirilmiştir (BOA, DH. MKT., 1442/110). Bu bağlamda hemen hemen her konağın satın alınması, inşası ve tamiri gibi hususlarda ortaklaşa para toplandığı anlaşılmaktadır. Zira konaklar genel olarak birer kompleks halinde yapıldığından maliyetinin de tek bir kuruma devredilmemesi anlaşılabilir bir husustur. Hükümet konağının inşa edilebilmesi için önerilen bir diğer çözüm ise büyük bölümü yıkılmış olan şehir surlarının kalan kısımlarının da yıkılarak taşlarının satılması ve elde edilecek gelir ile konağın inşa edilmesi yönündedir (BOA, DH. MKT., 1435/110; Yazıcı Metin, 2019, s. 56-57). Bu gibi hususlar konak yapımında ya da kiralanmasında masrafların nasıl karşılanacağı sorununun da beraberinde getirmektedir. Örneğin, taşrada hükümet konakları inşası için izin istenirken yapılması planlanan konağın "*Hazine'ye yük olmadan*" inşa edileceği belirtilmektedir. Bu çerçevede masraflar yukarıda da belirtildiği gibi çeşitli kurumlardan ve halkın yardımıyla tamamlanmaktadır (Yazıcı Metin, 2019, s. 44).

19. yüzyılda kamu binaları ön plana çıkarken kompleks bir yapı oluşturmaları da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda mevcut yapılara eklemeler yapılarak hapisane, kışla gibi yapılarında hükümet konağı dâhilinde yer alabilmesi için çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Van'da aylık 700 kuruşa kiralanın ve hükümet dairesi olarak kullanılan Timur Paşa konağının bir hapisane inşasıyla genişletilmesi gerektiği ve bu ilave ile kiranın 1.300 kuruşa çıkarıldığı ifade edilmiştir. Ancak bahsi geçen konak satılık olduğundan 68.000 kuruşa satın alınmasıyla bir

hapishane inşa ve lüzumu miktar odalar ilave edilerek gerek bunların ve gerekse alınacak arsanın masraflarının 1.033.216 kuruş olduğu açıklanırken buranın, 75.925 kuruş, dördüncü Ordu-yı Hümâyûn’unda alacağı bulunmaktadı. Bu nedenle Van Kalesi’nin tamiri için devlete terk edilmiş ve şimdiye kadar hükümet sandığında mevcut olan akçeden ödenmesi, geri kalan 46.291 kuruşun da hazineden ödenmesi için izin istenmiştir. Ayrıca kalede 130 nefer süvari Asâkir-i Şâhâne için de yeterli bir kışlanın inşası maddi ve manevi fayda sağlayacaktır, denilmektedir. Yapılan keşifle³ 90.000 kuruş masraf meydana geleceği ifade edilerek gereğinin yapılmasına dair Erzurum vilayeti valiliğinden gelen evrak, dahiliye muhasebesinden yazılan yazıyla beraber takdim edilmiştir. Tüm bu noksanların giderilmesi için 1869 yılı inşaat tertibinden hesaplanmak üzere emval-i mahalli mülklerden harcanmasıyla konağın satın alınarak genişletilmesi, bir hapishanenin ilavesi, kışlanın inşası için mahaline izin verilmesi ve hazinece gereğinin yapılması için mesele Maliye Nezareti’ne havale edilmiştir (BOA, İ. DH., 620/43146). Kışlaya duyulan ihtiyaç vilayetin askeri yönden önemine de işaret etmektedir. Zira bölgenin İran ile sınır olması Osmanlı’nın sınır güvenliğini temin edebilmek açısından önemlidir. Bu noktada vilayetin askeri önemine dair dikkat çeken yazışmalar söz konusudur. Örneğin, 1890 yılında İran ile hudut olan Bargiri kazası hükümet merkezinin Ebegay (Abagay) nahiyesinin münasip bir mahaline nakliyle memurin ve zabitanın ikametleri için gönderilen resim ve keşif defterleri gereğince 30.966 kuruş masrafla hapishane ile beraber bir hükümet konağının ve 178.778 kuruş harcanarak ikişer bölük süvari ve piyade Asâkir-i Şâhâne’yi içine alabilecek bir kışlanın inşası istenmiştir. Ayrıca kaza kaymakamlığının birinci sınıfa dönüştürülmesiyle bu yerin uygun bulunmadığı, kaymakam ve maiyetindekiler için ve merkez kazanın Ebegay nahiyesine naklinden dolayı bu mahalde bir müdürlük yapılması lüzumuna dair Van vilayetinden Şûrâ-yı Devlet Dahiliye dairesine yazı yazılır. Karar neticesinde Ebegay nahiyesi, Van ve Beyazıt mevkileri için önemli olmakla beraber hem İran’la hudut olması hem de askeri açıdan önemli bir noktada bulunması sebebiyle merkez kazanın oraya nakli ve kışla inşasıyla ikişer bölük süvari ve piyade Asâkir-i Şâhâne için kışla yapılması onaylanmıştır, denilmiştir. Ayrıca kaymakamlık, hükümet konağı ve hapishane içinde keşif yapılmasına karar verilmiştir (BOA, MV., 53/5). Ardından Van vilayetinde ve İran hududunda olan Bargiri kazası merkezinin Ebegay nahiyesine nakliyle, Bargiri ve civarı bulunan mahallerin bir müdürlük yapılması ve Ebegay’da bir hükümet konağı, bir kışla inşası ve ayrıntıları hakkında Şûrâ-yı Devlet Dahiliye dairesinden mazbata takdim edilir (BOA, Y. A. RES., 51/4). Ebegay nahiyesinin bu stratejik önemi kazanın merkezinin de buraya taşınması yönünde düzenlemeler yapılmasına neden olurken yönetim birimlerinin de buraya taşınarak uygun bir konağın hazırlanması sağlanmıştır.

Ebegay nahiyesinin stratejik konumuna dikkat çekilerek kışla yapılması istenirken Erciş kazasında dikkat çekilen husus ticaret kapasitesinde sahip olduğu önemlidir. Bu doğrultuda Erciş merkezinde devlet adına hükümet konağı olmadığından hükümet memurları şimdiye kadar aylık 285 kuruşla kiralanmış olan harap bir hanede ikamet etmektedirler. 1892 yılında kaza kaymakamlığı vekaletinde bulunan Van ileri gelenlerinden Timurzade Hasan Bey tüm önemli işler için çaba ve gayret göstererek müstemilat ve 18 odaya sahip bir hükümet binasının inşasına gerekli meblağı ahali, reisler ve aşiretlerden bulunca çizilen haritaya göre hükümet konağının Erzurum tarafında müstakil bir şekilde yapılması bildirilmiştir. Ayrıca konağın, ticaret-i bahriyenin en önemli ticaret limanı bulunan bu kasabanın şan ve şerefine iyi edecek, hoşla gidecek bir tarzda yapılması kaza meclisi mazbatasıyla istenmiştir (BOA, ŞD., 1879/16).

İdari alanda yaşanan gelişmeler ve memur sayısındaki artış gibi sebeplerle var olan merkezler artık yeterli gelmemektedir. Bu nedenle 1879’da merkez vilayet hükümet konağının küçük olması, tayin edilen adliye ve aşar müfettişleri ile memurların oturmaları için bir yer

³ Hükümet konaklarının inşa süreci merkezi hükümetin denetiminde gerçekleştirilmiş ve tüm işlemler merkezin izni ile ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca iâne ve inşa edilecek örnekler içinde merkezi hükümetten izin istenmektedir. Buna göre, önce plan, keşif defteri ve diğer evraklar hazırlanarak vilayet üzerinden merkeze gönderilmekte merkezde ise bu evrakların tasarruf kaidelerine ve fenn-i mimariye uygun olup olmadığının araştırması yapılmaktadır (Yazıcı Metin, 2019, s. 42).

tedariki gerekli olduğundan hükümet konağı yakınında olup önceden şer‘î mahkeme binası olarak kullanılan hanenin aylık 250 kuruş kirayla memurlara tahsisı hakkında Van vilayetinden yazı yazılmıştır (BOA, DH. MKT., 1327/90).

İş kollarının genişlemesiyle orantılı olarak konakların da genişletildiği görülmekle birlikte kimi zamanda kiralanmış olan konakların bakımsızlığı nedeniyle bu yapıların tamir edilmesi, sağlamlaştırılması, bakımlı hale getirilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Van vilayetinin hükümet konağına ilave edilmek üzere aylık 300 kuruşa kiralanmış hanenin yıkılmaya yüz tutmuş olan üst katının düzenlenmesi için 700 kuruş masraf hesaplandığından diğer bir hanenin kiralanması bildirilmiştir. Yine vali dairesi olarak kiralanmış olan hane gibi devlet malı olan hükümet konağının da her tarafı hasarlı ve bazı tarafları yıkılmaya yüz tutmuş olduğundan mühendis tarafından yapılan keşif üzerine verilen raporda buradaki memurların tamamen çıkarttırılması gerekliliği açıklanmıştır. Bu nedenle memurların 250 kuruş aylık kirayla belediye kâtabi Sadık Efendi ve ortaklarının hanesine naklettirilmiş olduğu bildirilmiştir (BOA, ŞD., 1875/37). Sadık Efendi ve ortaklarının hanesi 1883 yılı Aralık’ın ilk gününden itibaren hükümet görevlileri için kiralanmış ve memurlar oraya nakledilmiştir. Bu kira bedeli mecburi görüldüğünden hanenin kiralanma tarihinden itibaren 1884 yılı sonuna kadar işlemiş olan kira bedelinin ödenek açığına ilaveten ve şimdiki senenin ödeneğine eklenerek ödenmesi için vilayete izin verilmesi Dahiliye Nezareti’nden istenmiştir (BOA, İ. ŞD., 69/4095).

Arşiv belgelerinden kiralanmış bu konakların kira ücretlerinin biriktiği devletin konak sahiplerine kira borcu olduğu bu nedenle bu borçların kapatılması için ödenek sağlanması taleplerine dair de yazışmalar bulunmaktadır. Van vilayeti merkezinde bazı memurlar ile eski hükümet konağındaki katiplerin nakil ve ikametleri için eskiden 200 kuruşa kiralanmış ve sonradan terk edilmiş hanenin kira tarihinden terk tarihine kadar işlemiş olan ve son olarak aylık 300 kuruşla tutulan hanenin de gösterilen tarihten 1886 yılı sonuna kadar işlemiş ve işleyecek olan kira bedelleri senelik ödeneklerine ve olağan dışı şeylerin düzenine ilaveten harcanması istenmiştir. Ayrıca 300 kuruş kira bedelinin 1887 yılından itibaren ve ödeneğe dahil edilerek harcanması için de gerekli işlemlerin yapılması yazılmıştır (BOA, İ. ŞD., 90/5331). Bir başka belgede ise, Van vilayeti merkezinde bazı memurlar ile eski hükümet konağındaki katiplerin ikametleri için 200 kuruşla kiralanmış ancak sonradan terk edilen hanenin kiralanma tarihi olan 1880 yılı Ağustos’unun ilk gününden itibaren terk tarihi 1885 yılı Eylül’ün ilk gününe kadar işlemiş olan ve son olarak aylık 300 kuruşla tutulan hanenin de kiralanma tarihi olan 1885 Eylül’ün birinci gününden itibaren 1888 yılı sonuna kadar işlemiş olan kira bedellerinin yıllık ödeneklerine ve olağan dışı şeylerin düzenine ilaveten ödenmesi istenmiştir. Yine 300 kuruş kira bedelinin de 1889 yılından itibaren ve ödeneğe eklenerek harcanması için gereğinin yapılması hususu vilayete bildirilmiştir. Bahsi geçen hanelerden aylık 200 kuruşa kiralanmış hanenin terk tarihine kadar kira bedeli olan 12.200 ve sonradan kiralanmış hanenin kiralanma tarihi 1887 yılı sonuna kadar işlemiş olan 9.000 kuruşun yani toplam 21.200 kuruş kira bedelinin yıllık ödenek açığı, olağan dışı işlerin düzeni fazlası ile 1889 yılı ödeneğine ilaveten tahsis edilmesi için gereğinin yapılması bildirilmiştir (BOA, DH. MKT., 1501/4). Van vilayeti hükümet daireleri memurlarının yerleşmesi için kiralanmış hanenin kira bedeli hakkında mesele bildirilince hanenin aylık 300 kuruş kira bedeli kabul edilmiştir (BOA, DH. MKT., 1503/75). Yine Van vilayet merkezinde bazı memurlar ile eski hükümet konağındaki katiplerin ikameti için önce ve sonra kiralanmış hanelerin kira bedellerinin ödenmesi gerekmektedir. Nisan 1888 tarihli yazıda bildirildiği üzere 21.200 kuruştan 1.400 kuruş nezarete 1880 yılı ikişer bin dörder yüz kuruştan 9.600 kuruş; 1882/83/84 ve 1885 yılları 3.000 kuruş; 1886 yılı üçer bin altışar yüz kuruştan 7.200 kuruş da 1887/88 yılları tahsisatından hesaplanmış vilayetin bu yılları mülkleri tahsilatından ödenmesi için Maliye Nezareti’nden vilayet defterdarlığına yazılmıştır (BOA, DH. MKT., 1514/119).

1888 yılında Van vilayeti meclis-i idare, mektubi, evrak ve istintak kalemleriyle defterdarlığa mahsus olmak üzere yıllık 10.200 kuruş bedel ile kiralanmış üç hanenin tehlikeli bir şekilde harap olduğundan bahsedilmektedir. Mekatib-i İbtidaiye’ye gelir olarak, memur, ahali ve

inşasına başlanan binaların noksanlarının tamamlanması ve yardımla bu heyetin oraya nakledilmek üzere bu hanelere verilecek kira bedelinin iki yıllığı olan 20.400 kuruştan 4.400 kuruşu tasarruf edilerek geri kalan 16.000 kuruşun da hazineden verilmesi vilayetten talep edilmiştir (BOA, İ. ŞD., 93/5508). Bu tür isteklerin zaman zaman tekrarlandığı görülmektedir. Zira 1889 yılında da vilayet hükümet memurlarının ikameti için kiralanan hanelerin kira bedeli aylık toplam 850 kuruşun 2 yıllık olan 20.400 kuruştan 4.400 kuruş tasarruf edilerek geri kalan 16.000 kuruşun hazineden verilmesi istenmiştir. Bu nedenle 16.000 kuruşun harcanabilmesi için Maliye Nezareti'nden yazıyla defterdarlığa emir verilmesi gerekmiştir (BOA, DH. MKT., 1678/122).

Tanzimat'la birlikte gerçekleştirilen idari düzenlemeler çerçevesinde sancak ve kaza gibi birimler yönetimde etkin hale gelince bu birimlerde hatta sonradan oluşturulan nahiyelerde hükümet konakları önem arz etmiştir (Yazıcı Metin, 2019, s. 49-50). Bu doğrultuda Van'ın pek çok kazası ve nahiyesinde de hükümet konakları yapılarak merkezi yönetim en küçük birimlerde dahi varlığını göstermiştir. Örneğin, Van'ın Albak kazasında kiralanan hükümet konağı, bazı kazalarda kiralanan karakol ve zaptiye hayvanat ahırlarının aylık kirası olan 468 kuruşun 1878 yılından itibaren eşit bir şekilde ödenmesi istenmiştir. Zira bu hanelerin kiralama tarihi olan 1877 yılı Mart'ına kadar olan kısım ödenmekle birlikte geri kalan kısmının da tertib-i mahsustan ödenmesine izin verilmesine dair Maliye Nezareti'nin yazısı arz olunmuştur (BOA, İ. DH., 734/60145). Yine Karçıkan kazasında hükümet konağı olmadığından dolayı memurların ikameti için aylık 100 kuruş bedelle kiralanan üç odanın kira ödemesi hakkında; bu kazanın hükümet konağı kirası adıyla bir şey dahil edilemediğine ve gelir-gider dengi haricinde akçe harcanması yasak ise de memurların hükümet içinde ikametgahının gerekli olmasından dolayı bu yılı dahil edilen kiranın tertibatının fazlasından ödenmesi lüzumu ifade edilmiştir. Karçıkan kazası, Van vilayeti dahilinde nahiye olarak idare edildiği halde Bitlis vilayetinin yeni teşkilatı üzerine kaymakamlığa dönüştürüldüğü ve Bitlis sancağına bağlandığı ortaya çıkmışsa da bu vilayetin 1883 yılı memuriyet dahiliye maaşları ve masraflarına ait ödenek defterine ve buraca tanzim olunan kira ödeneği karşılığı olarak akçe dahil edilmemiş olmasına ve gelir-gider dengesi haricinde karşılıksız masrafların kabulü kanunen yasak olmasından dolayı gereğinin yapılması üzerine Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir (BOA, ŞD., 1874/57). 1887'de Karçıkan kazası kaymakamlığı merkezinin uygun olmadığından bahisle merkezin Surub karyesine nakli lüzumuna ve orada yardımla bir de bir hükümet konağı inşasına karar verilmiştir. Bu nedenle devlet binalarının tamir ve inşasına lüzum görünen mahalde önceden keşif yapılması istenmiştir (BOA, DH. MKT., 1416/110).

Hükümet konaklarının mimari yapısı merkezin, büyüklüğüne göre değişiklik göstermekle birlikte kira bedellerinin de bu büyüklükle doğru orantılı olduğu anlaşılmaktadır. Zira yeterli olmaması sebebiyle genişletilen konakların kira bedelinin de sahibi tarafından bu doğrultuda arttırıldığı görülmektedir. Örneğin, 1879 yılında Van vilayetindeki Adilcevaz kasabasının hükümet konağı olarak kullanılan harap ve yıkılmaya yüz tutmuş olan hanenin sahibi tarafından tamir edilmek üzere kira bedeli olan aylık 80 kuruş üzerine 40 kuruş daha zam yapılması hakkında vilayete yazı yazılır (BOA, ŞD., 277/19).

Devlet, kimi zaman hükümet konaklarını kiralarken kimi zamanda ekonomik açıdan daha uygun olacağı için satın almaktadır. Çünkü kiralanan konakların bazısının yıllık kira bedelleri, satın alınacak ücretlerden daha fazla olmakta ve devlet, bu nedenle zarar etmektedir. Yıllık kira bedelinin fazla olduğu yerlerde bu nedenle konak satın alınması ya da inşa edilmesi için vilayetten merkezi hükümete bilgi verilmektedir. Ancak kira ücretleri gibi satın alma ya da inşa etme durumunda da tespit edilen masraflar yöre halkı, belediye ve hazine giderleri birlikte karşılamaktadır. Örneğin, 1888'de Van vilayeti Müküs kazasında aylık 63 kuruşla kiralanan hükümet konağının memurlar için yeterli olmamasından dolayı memurların başka uygun bir yere taşınması için bahsi geçen 63 kuruşa 150 kuruş eklenmesi gerekliliği vilayetten açıklanmıştır. Ancak buraca yazılmış olan fazla ödenekli yerlerin birinden diğerine akçe naklinin yasak olması, maaşta tasarrufa izin verilmemesi ve ayrıca zammı istenilen akçenin harcanması uygun

olmayacağından eski ödenek dahilinde başka bir konak tedariki istenmiştir (BOA, DH. MKT., 1524/105). Fakat daha sonraki yıllara ait belgeler incelendiğinde bu dairenin boşaltılmadığı ve daha da harap olması nedeniyle artık kullanılamayacak olduğu anlaşılmıştır. Yazışmalarda artık bu hanenin boşaltılmasının elzem olduğu ifade edilmektedir. Müküs kazası hükümet dairesi için önceden kiralanmış olan hanenin ikamet edilemeyecek derecede harap olduğundan bir başka münasip yerin kiralanması ve şimdiki konağa aylık kirası olan 63 kuruşun 150 kuruşa çıkarılması veyahut yapılan keşfi gereğince 3.600 kuruş masrafla yeniden bir hükümet konağı inşası hakkında yazı Şûrâ-yı Devlet dahiliye dairesinden kaleme alınmıştır. Kazada 150 kuruş kira bedeli ile hane kiralanmasından ise açıklanan 3.600 kuruş masrafla yeni bir hükümet dairesinin inşa edilmesi uygun ve münasip görünmüştür. Bu meblağın 1891 yılı zuhurat tertibinden ödenmesiyle yeniden bir hükümet dairesi inşası ifade olunmuştur (BOA, DH. MKT., 1972/69). 1892 yılında Müküs kazası hükümet memurları için 3.600 kuruş masrafla yeniden bir hükümet konağının inşasına veya münasip kirayla bir hanenin kiralanmasına izin verilmesi hakkında; bu kazada kira bedeliyle hane kiralanmasından ise gösterilen 300-600 kuruş masrafla bir hükümet dairesi inşası Şûrâ-yı Devlet kararıyla uygun bulunmuştur (BOA, DH. MKT., 1999/40). Hükümet konağının inşa edilmesiyle devletin kâr edeceği bildirilen bir başka kaza ise Şatak'tır. 1899 yılında Şatak kazası hükümet memurlarının aylık 50 kuruş kirayla ikamet etmekte oldukları hanenin, hükümet dairelerini içine almakta yeterli olmadığından dolayı mahalli ileri gelenleri tarafından verileceği teminat altına alınan 15.000 kuruş ve bu hükümet dairesi için her yıl verilmekte olan kira bedelinin beş yıllığı olan 10.800 kuruş ilave edilerek yeniden bir hükümet konağı inşasına izin verilmesi istenmiştir (BOA, DH. MKT., 2214/79).

Hükümet konaklarının kompleks yapılar olmasının zaman tasarrufu açısından da önemli olduğu görülmektedir. Zira memurların memuriyet yerlerine olan yakınlığı dönemin ulaşım koşulları da dikkate alındığında büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Van'ın kazalarında yaşanan sorunlar ifade edilerek gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Örneğin, Gevaş kazasında hükümet konağı olmamasından dolayı hükümet görevlileri köylere uzak bir mahalde yapılmış bir hanede ikamet etmekte olup bu hanenin memuriyet yerlerine uzaklığı nedeniyle memurların işlerine vaktiyle gelip gidemedikleri ve havasından ötürü keyifsizlikten kurtulamadıklarından dolayı işlere zarar geldiği belirtilmiştir. Her bir yıl bu hane için 3.000 kuruşa yakın kira verilmekte olduğundan hem bu kiradan kurtulmak hem de devlet işlerini ve milleti zarardan korumak için daha uygun mevkideki Eleşkirt karyesinde bir hükümet konağı inşası için keşif yapılmıştır. Keşif neticesinde 15.000 kuruş masrafın meydana geleceği anlaşılmış ve değeri 5.893 kuruşa ulaşan kereste vesairesinin mahalle ahalisinin yardımıyla verileceği garanti altına alınmış olduğu, 1.000 kuruşu kazanın 1880-1881 yılları belediye hasılatından ve ayrıca 4.117 kuruşun da devlet tarafından harcanmasına izin verilmesi için kaza meclis idaresince mazbata yazılır. Eleşkirt karyesi havasıyla beraber mevki olarak dahi uygun olduğundan bu karyede bir konak inşası ile mahalli hükümetin buraya naklinde devlet ve ahalice fayda görüleceği ve bu suretle devlet tarafından dahi yıllık verilmekte olan 300.000 kuruşa yakın kira masrafından da kurtulacağından baharda inşaatına başlanmak üzere ahalinin yardımı, belediye geliri ve hazine tarafından harcanması gereken meblağ ayrıntıları ile bildirilmiştir (BOA, ŞD., 1874/29).

3. Van Vilayeti Çevresinde Hükümet Konakları

Siyasal bir eşik olarak kabul edilen Tanzimat, yeni örgütsel araçlarla idari merkezileştirmenin amaçlandığı bir dönemdir. Öyle ki eğitim, hukuk, vergi gibi pek çok alanda gerçekleştirilen yeni uygulamalarla merkezi hükümet, ülkenin her yerinde temsil edilerek sınırlarının en ücra köşesini ulaşılabilir, denetlenebilir ve hatta tasarlanabilir kılmak ister (Avcı, 2021, s. 2; Yerasimos, 2023, s. 15-37). Zira merkeze oldukça uzak Van vilayet merkezi ve kazaları dahi merkezi hükümetin ulaşmaya çalıştığı yerlerden biridir. Hükümet konaklarının Osmanlı'nın hemen her kentinde görünür olması merkeziyetçilik ve taşrada yeniden yapılanma ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda hükümet konakları sadece Van vilayetinde değil çevre birimlerde de kendini göstermiştir. Bu dönemde gerek siyasi meseleler gerekse idari düzenlemeler nedeniyle idari taksimatta sıklıkla değişiklik yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda Van'a bağlı

olan birimler/kazalar kimi ıslahat dönemlerinde çevre eyaletlere bağlanarak Van eyaletinden çıkarılmıştır. Bu doğrultuda bu bölümde önceden Van'a bağlı olan ve Van'ın çevresinde olan yerler incelenmiştir.⁴

Hükümet konaklarının inşası ya da kiralınması hususundaki denetimleri merkez (İstanbul) sağlamaktadır. Ayrıca inşa edilecek konaklar için mutlaka “*mezuniyet itası*” alınarak süreç başlatılabilmektedir. Kira bedellerinin ödenmesi, kira zammı, yeni bir yere taşınma gibi hususlarda da yine aynı uygulamanın söz konusu olduğu ve izin alınarak gerekli işlemlerin yapılabildiği görülmektedir (Yazıcı Metin, 2019, s. 42). Örneğin, Beyazıt sancağına bağlı Eleşkirt kazasında hükümet konağı olarak kullanılan haneye mahallince aylık 250 kuruş kira bedeli ayrılmışsa da bunun ödenek haricinde olmasından dolayı hane kirasına karşılık olmak üzere tahsis edilmiş olan aylık 48 kuruş kirası ile zaptiye koğuşunun kira bedelinin de dahil edilmesiyle ödenğin üstünde olan 122 kuruşun harcanmasına izin verilmesi istenmektedir. Mesele, Muhasebe Nezareti'ne havale edilir ancak ödenek fazlaların birinden diğerine akçe naklinin yasak olduğu; buranın haricinde masrafa müsaade edilmediği, yine bura dâhilinde bir karşılık bulunmaksızın harcama yapılamayacağı ve 1887 yılı genel ödenek üzerine irade verilmesi gerektiğinden yeniden kiralanan konak için istenilen meblağın vilayet dairesinde karşılığı bulunmadıkça zammın mümkün olamayacağı tebliğ edilmiştir (BOA, DH. MKT., 1525/23). Ayrıyeten merkezde olduğu gibi kazalarda da birikmiş kira ücretleri ile karşılaşmak mümkündür. Örneğin, 1888'de Eleşkirt kazası hükümet görevlileri için kiralanan konağın birikmiş kirasının ödenmesi sahibi tarafından talep edilmiştir (BOA, MKT., 1541/61).

Mazgird sancağı hükümet konağının yıkılmaya yüz tutmuş olmasından dolayı diğer haneye nakledildiği sırada hapishane için 1885 yılı Aralık başlangıcından itibaren aylık 45 kuruşla kiralanan hane kira bedelinin ödenmesi ve livanın hükümet memurları için kiralanan konak bedeline dair kayıt bulunamamıştır. Harap olan bu konağın 1884 yılı Şubat'ının son gününden itibaren memurlar, aylık 200 kuruş kirayla diğer bir haneye nakledildiğinden bahisle aydan aya bu miktar kiranın ödenmesi lüzumu mutasarrıflıktan yazıyla bildirilmiştir. Zira hane sahibi kira talebinde bulunmaktadır. Mutasarrıflıktan yazıldığı üzere livada bir hükümet dairesinin inşasına lüzum görüldüğünden keşif için bir mühendis gönderilmiştir. Ancak konağın inşası ve tamamlanmasına kadar 1884 yılı Şubat'ının sonundan itibaren aylık 200 kuruşun hükümet binası olarak kullanılan haneye ve 1885 yılı Aralık başlangıcından itibaren aylık 45 kuruşun da hapishanenin kira bedeli tahsisi hususuna müsaade istenmiştir (BOA, ŞD., 1876/29). Fakat yazışmalardan sorunların hemen çözülemediği bahsi geçen birikmiş bedellerin ödenmediği anlaşılmaktadır. Çünkü bildirilen sorunlar iki üç yıl sonra dahi tekrar dile getirilerek netice alınmaya çalışılmaktadır. Yine Mazgird sancağı hükümet konağının yıkılmaya yüz tutmuş olması nedeniyle hükümet memuru için aylık 200 kuruş kira ile 1884 yılı Şubat'ının sonundan ve hapishane için 45 kuruş aylıkla 1884 Aralık başlangıcından itibaren kiralanan hanelerin bahsi geçen ücretle ödenmesi hususu vilayet ve Şûrâ-yı Devletçe verilen karar üzerine merkezi hükümete bildirilmiştir. Bahsi geçen iki hanenin kiralaları olan aylık toplam 245 kuruşun kiralama tarihinden 1887 yılı sonuna kadar verilecek miktarı yıllık ödenek açığı ile zuhurat tertibi fazlasına ilaveten ve 1888 yılı ödenğine eklenerek bu hanelere aylık 245 kuruş bedel kira tahsisi yapıldığı bildirilmiştir. Bununla birlikte hanelerin inşasına teşebbüs edilerek yeni hükümet konağının binalar nizamnamesi gereğince keşfi yapılmaktadır (BOA, DH. MKT., 1400/59).

1861 yılında Muş kazasında şimdye kadar 500 kuruşla ikamet edilen hükümet konağı ile hapishanesi uygunsuz, çarşı-pazardan uzak, ters yerdedir ve sahibi tarafından tamiri ile genişletilmesi mümkün değildir, denilmektedir. Yine mal sandığı ve kalem odaları emniyetli olmadığından sandıkta para ve resmi evrakların bırakılması da güvenli değildir bu nedenle konağın düzgün mahallere nakliyle korunması istenmektedir. Ayrıca hapishane olarak kullanılan yerin eski ve güvenlikten yoksun, memleketin sarp mahallinde olması nedeniyle gelip gitmek

⁴ 19. yüzyılda gerçekleştirilen idari taksimat için Tuncer Baykara'nın “*Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*” adlı eseri ile Ela Özkan'ın “19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914)” başlıklı doktora tezini inceleyiniz.

ahalice ve memurlarca zor ve zahmetlidir. Münasip bir yerin tedariki emek istediğinden şimdilik Katolik milletinden Ohannes Ağa'nın inşa ettiği binanın kullanılması talep edilmiştir. Zira 20-30 kadar odası ve saire müstemilatı olan bu konak çarşı içinde münasip bir yerde olup gerek memurların gerekse cinayet suçluları, hafif suçlu ve borçlu kimseler ile sorgu altında olan kişilerin başka başka yerlerde hapsedilmesi için uygun ve korunaklıdır. Hapistekilerin korunmasının kolay olduğu açık olduğundan kira hususunda meclisçe 1.500 kuruşa karar verilmiş ve sahibi de bu bedeli kabul etmiştir. Hazinesinin fazla masraflardan korunması ve şimdiye kadar verilmekte olan kiraya nispetle fazla görünen 1.000 kuruşun karşılığının bulunması için etraflıca düşünüldüğünde kırk nefer piyade zaptiye'nin hapishanenin uygunsuzluğu nedeniyle istihdam edildiği fakat kiralanan konağın uygunluğu nedeniyle o kadar asker istihdamına gerek kalmayıp yirmi dört neferle gereği gibi idare edilip hapishane korunabileceğinden bahsi geçen on altı nefere verilmekte olan aylık altışar kuruş maaş dahi azalacaktır. Böylece nefer sayısı azaltılarak kira fazlasının ödenmesi için izin istenir (BOA, MVL., 611/22). Muş sancağı hükümet heyeti hükümet konağının askeriye'ye terki tarihi bulunan 1873 yılından beri hükümet heyeti bir müddet Ohannes Ağa hanesinde aylık 800 sonra 700 ve 1881 yılından 1882 yılı sonuna kadar da Hacı Tayyib Efendi hanesinde 500 kuruş bedel kirayla ikamet etmiş ancak bu hanenin hem küçük hem de yıkılmaya yüz tutmuş olup tehlikeli bir hale gelmesinden dolayı terk edilmesi zorunlu olmuştur. Hükümet için elverişli olan yeni hane, yan yana binalardan meydana gelmekle birlikte 1885 yılı Mart'ına kadar aylık 500 kuruş verilerek ayrıca iki üç daire açıkta kaldığından onların da tamamen birleştirilmesi için üç oda daha sahiplerine yaptırılarak bu binalara ilave ile hükümet daireleri tamamen birleştirilmiş olacaktır. Bu eklemeler sebebiyle aylık kira ücreti olarak 1885 yılı Mart'ından itibaren 700 kuruşa kontrat yapılmıştır. Bu ücret önce fazla bulunmuşsa da hükümeti içine alabilecek bir diğer uygun mahalın bulunmaması ve bulunsu bile 500-700 kuruş ücretle kiralınması mümkün olamayacağı anlaşıldığından bahsi geçen aylık kira bedelinin ödenmesi emredilmiştir (BOA, ŞD., 1876/36).

Kiralanan ya da satın alınan hükümet konakları merkezi hükümet kontrolünde olmakla birlikte kimi zaman bazı aksaklıklar yaşanmakta ve iletişim kurulamaması nedeniyle kira ücretlerinin temin edilmesinde de sorunlar yaşanabilmektedir. Örneğin, vilayetin açıklanan 1880 yılı ödenek defterinde Genç ve Muş sancakları hükümet konaklarına dair gösterilen kiranın araştırılması ve Muş'un eski hükümet konağında Asâkir-i Şâhâne ikametine dair bilgi olmadığı ifade edilerek bu konakların kiralınması emrinin nereden verildiği ve mahallece tedarik olunacak karşılıklarıyla kiralınma tarihinin sunulması istenmiştir. Zira Bitlis vilayetinin 1881 yılı ödeneğine dair Muş sancağı hükümet memurları ikamesi için hane kira bedeli olarak 700, Genç sancağı hükümet konağı kirası olarak 420 kuruş toplam aylık 1.120 kuruş belirlenmişse de sancakların hükümet memurları için hane ve konak kiralandığına dair kayıt ve bilgi bulunamamış olduğundan bu konaklar için ne taraftan emir verildiği emrin verildiği tarihten itibaren kiralınmışsa mahallince tedarik olunacak karşılığıyla beraber yazıyla bildirilmesi hakkında gereğinin yapılması için Şûrâ-yı Devlet'e havale edilmiştir (BOA, ŞD., 1874/35). 1894 yılında Genç sancağı hükümet konağı için kiralanan hanenin kira bedeline genel masraflar sırasında %20 ve %18 indirim yapılmış dahi olsa hane sahibinin kiranın arttırılması için verdiği dilekçe üzerine liva meclisi idaresine yazı gönderilmiştir. Vilayet ve elviye hükümet memurları için kiralanan mahallerin kira bedelleri %18 indirimden müstesna tutulmuş olduğu halde bu liva hükümet konağı kira bedelinde geçerli olmadığından açıkta kalan meblağın yardımla verilmesi ve sahibinin kira zammından rızasıyla vazgeçirilip eskisi gibi idare edilmesi lüzumu tebliğ edilmiştir (BOA, DH. MKT., 233/16).

Hükümet konaklarının kira bedelleri önemli hususlardan biri olmakla birlikte inşa sürecinde de konakların mimarisi ve mühendisliği ön plana çıkmaktadır. Bu süreç içerisinde de sık sık merkezi hükümet ile iletişim kurulduğu, hükümetin görevlendirdiği mühendislerin onayı ile inşa sürecine başlandığı anlaşılmaktadır⁵ (Aydın, 2022, s. 102). Örneğin, 1880'de Bitlis

⁵ Bu dönemde Osmanlı mimarları (mimar halifeleri) uygulama aşamasından daha çok işleri kontrol eden ve onaylayan devletin ebniye ile ilgili resmi memurları olarak varlık göstermektedirler (Yazıcı Metin, 2019, s. 21).

hükümet konağı ancak bir kaza heyeti sığdıracak surette birkaç odadan ibaret, harap ve yıkılma derecesindedir. Fakat burada başka münasip hane olmaması nedeniyle zorunlu olarak bu konağın bazı yerleri tamir edilerek döşenmiş ve geçici olarak hazır hale getirilmiştir. Bununla birlikte heyet için mümkün mertebe sıkışılacak derecede bir dairenin inşası gerekli olduğu ve ilk kez vilayet oluşturulmasına yakışan bir konağın yapılması için izin istenmiştir. Ahali tarafından yardım yapılacağı önceden bildirilmişse de pahalılık nedeniyle durgunluk yaşanmakla birlikte konak işinin önemi nedeniyle Bitlis ahalisinin topladığı 30.000 kuruş yardım ve Bitlis belediye sandığından ödenmesini istedikleri akçe 70.000 kuruşa ulaşmıştır. Hükümet tarafından 40.300 ve livanın belediye gelirinden 50.236 kuruş alınması Siirt mutasarrıflığından mazbata ile bildirilmiştir. Şu hâlde iki taraftan yapılacak yardım toplam 1.070.386 kuruşa ulaşmış olup bu meblağ ile yeterli derecede dairenin inşası mümkün değilse de meblağın tamamlanması için tasarruf yapılması ve tamirle genişletilmesinin çaresine bakılmak üzere gereğinin yapılması için izin istenir. Mevsim nedeniyle hemen inşasına başlatılması istense de binalar için gerekli mühendis bulunmadığından ve bu dairenin keşif haritasının yapılmamış olması kabul edilemeyeceğinden Van'da münasip bir memurla inşasına başlanması zorunlu bulunmuştur (BOA, ŞD., 1874/20). Keşif için zaman geçtiği ve 1881 yılında gereğinin yerine getirilerek işlemlerin başlatılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre; Bitlis'te bir hükümet konağı inşası lüzumuna dair Bitlis vilayetinin Şûrâ-yı Devlet'e havale edilen yazı ve iki parça haritayla beraber Dahiliye dairesine açıklanır. Bu haritaların uygulanabilirliğinin incelenmesi ve neticesinin bildirilmesi istenir (BOA, ŞD., 1874/27).

1882 yılında Bitlis'te inşa olunacak hükümet konağına dair önceden takdim edilen resimlerde binanın bölümleri ve odaların kullanım şekilleri anlaşılamadığı için keşifnamelerde⁶ arşın ya da metro hesabıyla gösterilmesi gereken ayrıntılar görülmediğinden sonra gereğine bakılmak üzere bu hükümet konağı kaç oda, salon, koğuş, hapishane ve sair müştemilat yapılacağı ve her birinin ne suretle kullanılacağı, keşifnamelerde konu olan fiyatın gerçek olup olmadığının bildirilmesi istenmiştir. Keşifnamenin düzenlenmesi için mimari bilgisi olan bir mühendise ihtiyaç olduğundan ancak vilayette böyle bir memur olmadığından ve gereğini yapabilecek bilgide kimse olmadığından bu resim kabul edilmemiştir. Resmin yeniden düzenlenmesi mümkün olmadığından çaresi araştırılmak üzere evraklar gönderilmiştir (BOA, ŞD., 1874/43).

1887 yılında Bitlis vilayeti Çapakçur kazası hükümet konağının harap olması nedeniyle gereken yerlerin tamiriyle beraber iki oda daha ilave ve inşasıyla eski kirasının 150 kuruşa çıkarılması hakkındaki yazı Muhasebe Nezareti'ne havale edilir. Kaza hükümet konağının aylık 36 kuruş bedel kirası olduğu anlaşılmışsa da bunun 80 kuruşa çıkarılmasına dair bir gün kayıt ve malumat bulunamamış ve ödenek haricinde karşılıksız masrafların yapılması yasak olduğundan zammın hangi tarihten itibaren yapıldığı ve bu defa zammın vilayetçe karşılık tedariki mümkün olup olmadığının açıklanması istenmiştir (BOA, DH. MKT., 1435/114). Yine 1888 yılında Çapakçur kazası hükümeti için aylık 80 kuruşla kiralanan konak sonradan sahibinin isteği üzerine 150 kuruşa çıkarılmaya mecbur olunmuştur. Bunun üzerine konağın hazineye dokunulmaksızın tedarik edilen 5.000 kuruş karşılıkla satın alındığı Genç mutasarrıflığından yazı ile bildirilmiştir. Böyle bir vakitte bu miktar meblağın hazineye yük edilmeksizin hariçten tedarikiyle kazaca bir hükümet dairesinin elde edilmesi ve hazinenin yıllık 2.000 kuruşa yakın kiradan kurtarılmasına olanak sağlanmıştır (BOA, ŞD., 1877/32).

Siirt'te ise hükümet konağının keşfi gereğince 21.625 kuruş masrafla tamiri ve bu meblağın 1880 yılına verilmiş olan ödenekten ödenmesine dair Dahiliye Nezareti'ne yazı gönderilmiştir (BOA, ŞD., 1874/28).

⁶ Osmanlı Devleti sınırları dahilinde imar ve inşa etkinliklerinin gerçekleştirilmesi için 1831 yılında "Ebniye-i Hassa Müdürlüğü" kurulmuştur. Ebniye müdürlerinin görevleri arasında öncelikle ilk defa inşa edilecek binaların planlarının hazırlanması ve keşfinin yapılması ardından inşa sürecinde kontrollerin yapılması yer alır (Duymaz, 2003, s. 32-33).

1883 yılında Hakkâri sancağının merkezi olan Baş Kale’de hükümet konağı olarak kullanılmak üzere aylık 500 kuruşa kiralanan hanenin kirası genel kısıntılar sırasında 300 kuruşa indirilmişse de sahibiyle yapılan anlaşma üzerine meclis-i idareden verilen mazbatada 500 kuruşa kiralandığı açık olduğu ve indirim yapılması anlaşmaya aykırı olup bu fiyat işine elvermeyeceğinden anlaşma hükümlerinin yapılması sahibi tarafından istenmiştir. Hükümet daireleri için uygun ve yeterli bir başka yer olmadığı gibi istenilen 500 kuruşun da diğer haneler kirasına nispetle ucuz/hesaplı bulunduğu ifade edilerek kiranın anlaşma gereğince ödenmesi bildirilmiştir (BOA, ŞD., 1875/5). Hakkari’nin diğer kaza ve nahiyeleri dair arşiv belgeleri incelendiğinde; Mahmudi kazası dahilindeki Hoşab hükümet konağı harabeye yüz tuttuğundan yapılan keşif neticesinde 1.800 kuruş masrafla tamiri mümkün olacağı anlaşılmıştır. Hükümet konağı, yeni teşkilatı gereğince müdüriyet merkezi olacak Hoşab karyesinde olduğundan mühendis, böyle harap halde bırakılması durumunda ileride birçok masrafa neden olacağından bu konağın şimdiden tamirine izin verilmesi hususu bildirilmiştir. Devlet binalarının tamir masrafları her ne kadar belediyeye aitse de kazada henüz belediye dairesi olmadığı gibi belediyeye ait gelirlerden de hazine sorumlu olduğundan mesele hazineye de bildirilmiştir. 1881 yılı Dahiliye ödeneğinden Hakkâri vilayeti tamirat masrafı karşılığı olarak 3.000 kuruş tutulurken 1882 yılı ödeneği gereğince 7.500 kuruştan 3.000 kuruşun gereğince harcanmasına izin verildiği anlaşılmıştır. Ayrıca 1882 yılı ödeneğinin araştırılması ve bu meblağın tamamen kabul olunup olunmayacağı muhasebece meçhul olduğundan mesele gereği için Şûrâ-yı Devlet’e havale edilmiştir (BOA, ŞD., 1875/7). Şemdinan nahiyesinin oluşturulmasıyla kaymakamlık için merkez kaza kabul edilecek Şehri kasabasında inşasına lüzum görünen hükümet konağının masraflarının incelenmesi sonucu 46.730 kuruşun ahali tarafından ödenmesiyle kale mahalinin etrafında olan miri arazilerin gerekli miktarının hükümet dairesine ilavesi isteği 1883 yılında Şûrâ-yı Devlet’e havale edilmiştir. Bu kasabada hükümet konağının inşası gerekli olmakla birlikte hükümete ait binalar için ahalden alınacak nakdi ve aynı yardımın mektep ve hastane gibi yararlı işlere harcanması gerekmektedir. Ahaliden yardım iradeye aykırı olacağından ve bu masraflar fazla görüldüğünden mevkiye göre lüzumu derecede bir konak yapılmak üzere devlet binaları, inşaat ve tamirat nizamnamesine uygun olarak yeniden keşif yapılması, masrafların miktarı ve bu masraflara karşılık bulunarak neticesinin bildirilmesi istenir (BOA, ŞD., 1875/10). Yine 1887 yılında Hakkâri vilayetine Gevar sancağı merkez hükümet dairesi için kiralanan hane ile hapishane olarak kullanılan diğer hane kirasına sahibi tarafından zam yapılmıştır. Bunun üzerine önceden vilayet için ayrılmış olan 1.500 kuruşun nerelere harcandığı, şimdiye kadar ne miktar zam ve indirim yapıldığı hakkında bilgi istenmiştir (BOA, DH. MKT., 1437/49).

Sonuç

Tanzimat’la birlikte idare, ekonomik, hukuk, eğitim pek çok alanda değişim/gelişim yaşanmıştır. Bu değişimin ülkenin her yerinde gerçekleşebilmesi ayrıca merkezi hükümetin bu bağlamda hem gücünü pekiştirmesi hem de varlığını hissettirebilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Hemen hemen her alanda yapılan reformlar/yenilikler kamusal hizmet alanının genişlemesine neden olurken merkezi hükümetin temsil gücü de artmıştır. Bu gücü sembolik olarak gösteren yapıların başında ise hükümet konakları gelmektedir. Tanzimat Dönemi’nde hükümet konakları kompleks bir yapı halinde varlık göstermiş ve hükümet konaklarını adliye binası, belediye ve hapishane gibi yapılar çevrelemiştir. Bu bağlamda hükümet konakları bir bütünsellikte arz etmektedir. Bu bütünsellik ise hem merkezi hükümetin kontrol mekanizmasını hem de halka hizmet vazifesini de kolaylaştırmıştır. Bu nedenle merkezi hükümet bu bütünselliğin hemen her yerde uyumlu olması içinde yeni hükümet konakları inşası sürecinde çalışmalara müdahil olmuştur. Ayrıca bu çalışmanın da konusu olan Van gibi uzak vilayetlerde çoğu zaman uygun yerler kiralanarak kamu hizmeti verildiği görülmüştür. Bu dönemde değişiklik gösteren idari taksimat nedeniyle Van merkezi ve kazalarının bağlı olduğu birimlerde müdürlük, kaymakamlık gibi dairelere daha fazla ihtiyaç duyulmuştur. Şehrin bu bağlamda bir bayındırlığa sahip olmaması artan hükümet işlerini ve görevlilerini taşıyabilecek hanelerin bulunamamasına neden olduğu görülmüştür. Ayrıca mevcut binaların da eski oluşu nedeniyle devleti temsil edecek

sembolik güce yakışmadığı söylenebilir. Yine belgelerden bu eskiliğin güvenlik açısından da zafiyete neden olabileceği anlaşılmaktadır.

Kamu binaları sembolik olarak devletin gücünü temsil ettiğinden kiralama sürecinde her bir bina yenilenerek ve tamiri yapılarak uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Yeni baştan inşa edilecek binalar içinse merkezi hükümetin görüşü alınarak ve mimarların çizimlerinin merkezden onaylanması suretiyle inşaatla başlanabilmiştir. Bu süreç merkezi hükümetin kamusal yapılaşmayı kontrol altına aldığı ve tüm işlemleri yönettiğinin göstergesidir. Zira bu kontrol ülkenin her yerinde inşa edilecek olan hükümet konaklarının benzer özelliklere sahip olmasına olanak sağlamaktadır. Kamu binalarının inşa ve tamiri sürecinde çoğunlukla vilayet bütçelerinde var olan “inşaat ve tamirat tertibi” denilen ödeneklerden yararlanıldığı yine vilayetlerde beklenmedik durumlarda kullanılmak üzere ayrılmış olan “zuhurât tertibi”nden faydalandığı anlaşılmıştır. Ayrıca halktan ve şehrin ileri gelenlerinden de yardım toplandığı görülmektedir. Bu bağlamda kaynakların verimli kullanılması gerekmektedir. Zira kaynakların doğru kullanılmaması hem devleti hem de halkı madden zarara uğratmaktadır. Bu nedenle Van vilayetinde kaynakların tasarruflu kullanılabilmesi için çeşitli hesaplar yapıldığı ve bu hesapların sonucunda merkezi hükümetin hükümet konağı kiralaması mı yoksa yeni bir konağın inşası mı daha kârlı olup olmadığının araştırıldığı görülmüştür. Diğer taraftan bu dönemde taşra da görev yapan memurların sayısında yaşanan artış, komisyonların toplanması, meclislerin oluşturulması gibi geniş ölçekli oluşumlarda büyük konak ihtiyacını arttırmaktadır. Van vilayeti de bu anlamda gelişme gösterdiğinden daha büyük boyutlarda konaklara ihtiyaç duyulmuştur. Ancak her ne olursa olsun öncelikli husus vilayetin yeterli ödeneğinin olup olmadığına bakılmasıdır. Zira yazışmalardan kurumlar arasında arta kalan ya da fazla olan meblağların transfer edilemediği anlaşılmaktadır.

Bu dönemde hükümet konaklarını önemli kılan bir başka husus ise Tanzimat’tan önce var olan *kadın* konağı, paşa kapısı gibi yöneticilerin bulundukları yerlerden ibaret olan kamu binaları, hükümet konaklarıyla bireysellikten çıkarak devletin varlığının somut bir delili olmuştur. Devlet, artık merkezi hükümet tarafından atanmış yöneticilerle ve devlet ait dairelerin bir arada olduğu hükümet konaklarıyla temsil edilmiştir. Böylece hükümet konakları ile merkezi hükümet, merkeziyetçiliğini de güçlü bir şekilde hissettirmiştir. Yine memurların kalacakları yerlerin merkezi hükümet tarafından temin edilmesi de merkezi hükümetin bürokratları üzerindeki kontrolünü göstermektedir. Artık *kadın* ya da valinin konağı değil devletin konağı söz konusudur. Zira halk, artık işlerini yapabilmek için vali konağına değil hükümet konağına gitmektedir. Bu durum bazı kavramların/yapıların sembolden öte değer taşıdığını göstermektedir. Van vilayeti hükümet konaklarını önemli kılan ise İstanbul’a uzaklığı ve bu uzaklığa rağmen hem vilayet merkezinde hem de kazalarında devlet temsiline sağlanmasıdır.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadâret, Nezâret ve Devâir Evrakı (A.) MKT. NZD). (1857, 3 Ocak). *Van Kalesi’nin tamiri için toplanan paranın barış yapılması nedeniyle hükümet konağı için harcanması* (Dosya No: 207, Gömlek No: 98).

Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1879, 13 Ağustos). *Van vilayeti hükümet konağının küçük olması nedeniyle bitişindeki binanın kiralınması* (Dosya No: 1327, Gömlek No: 90).

Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1887, 18 Şubat). *Mazgird sancağı hükümet konağı kira bedeli için bütçeden tahsisat ayrılması* (Dosya No: 1400, Gömlek No: 59).

Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1887, 2 Mayıs). *Karçıkan kaymakamlığının Surub’a nakli ve orada hükümet konağı inşası* (Dosya No: 1416, Gömlek No: 110).

- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1887, 1 Ağustos). *Van etrafında yıkılan duvar taşlarının satılıp elde edilen paranın hükümet konağı inşası için yeterli olup olmadığının araştırılması* (Dosya No: 1435, Gömlek No: 110).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1887, 1 Ağustos). *Çapakçur kazası hükümet konağı kira bedeli hakkında Bitlis vilayetinden bilgi istenmesi* (Dosya No: 1435, Gömlek No: 114).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1887, 8 Ağustos). *Gevâr kazası hükümet konağının kira bedeline zam yapılmak istenmesi* (Dosya No: 1437, Gömlek No: 49).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1887, 26 Ağustos). *Belediye gelirleriyle konak inşasının reddi* (Dosya No: 1442, Gömlek No: 110).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1888, 15 Nisan). *Van'da hükümet konağı olarak kiralanan hanelerin kirasının ödenmesi* (Dosya No: 1501, Gömlek No: 4).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1888, 24 Nisan). *Van vilayeti hükümet konağının kirasının ödenmesi* (Dosya No: 1503, Gömlek No: 75).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1888, 23 Haziran). *Van vilayetinde memurlar için kiralanan hanelerin kirasının ödenmesi* (Dosya No: 1514, Gömlek No: 119).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1888, 24 Temmuz). *Müküs kazası hükümet konağının küçük olması nedeniyle bütçe dahilinde uygun bir yere taşınması* (Dosya No: 1524, Gömlek No: 105).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1888, 25 Temmuz). *Eleşkirt kazası hükümet konağı binasının kirasının ödenmesi* (Dosya No: 1525, Gömlek No: 23).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1888, 10 Eylül). *Eleşkirt kazası hükümet konağının kira bedelinin vilayetten ödenmesi* (Dosya No: 1541, Gömlek No: 61).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1899, 25 Haziran). *Şatak kazasında yapılması planlanan hükümet konağının keşif evrakı ve kira bedeli hakkında* (Dosya No: 2214, Gömlek No: 79).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH.MKT). (1889, 3 Aralık). *Vilayet hükümet memurlarının ikameti için kiralanan hanelerin kira bedelinin bir kısmının hazineden verilmesi talebi* (Dosya No: 1678, Gömlek No: 122).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH. MKT). (1892, 16 Temmuz). *Müküs kazasında yeni bir hükümet konağının inşası* (Dosya No: 1972, Gömlek No: 69).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH. MKT). (1892, 9 Eylül). *Müküs kazasında hükümet konağının kiralınması yerine inşasının daha uygun olduğuna dair* (Dosya No: 1999, Gömlek No: 40).
- Dâhiliye, Mektûbî Kalemi (DH. MKT). (1894, 8 Mayıs). *Genç sancağı hükümet konağı kira bedeli* (Dosya No: 233, Gömlek No: 16).
- İrâde, Dâhiliye (İ. DH). (1870, 5 Ekim). *Van'da hükümet konağına hapishane inşası* (Dosya No: 620, Gömlek No: 43146).
- İrâde, Dâhiliye (İ. DH). (1876, 6 Kasım). *Albak kazasında kiralanan hükümet konağı* (Dosya No: 734, Gömlek No: 60145).
- İrâde, İrâde-i Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD). (1884, 20 Ağustos). *Van hükümet konağı inşası* (Dosya No: 69, Gömlek No: 4095).
- İrâde, İrâde-i Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD). (1888, 20 Şubat). *Van hükümet konağı kirasına dair* (Dosya No: 90, Gömlek No: 5331).
- İrâde, İrâde-i Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD). (1888, 5 Ekim). *Van hükümet konağı hakkında* (Dosya No: 93, Gömlek No: 5508).

- Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV). (1890, 3 Nisan). *Bargiri kazası hükümet merkezinin Ebegay nahiyesine nakliyle bir hükümet konağının inşası* (Dosya No: 53, Gömlek No: 5).
- Meclis-i Vâlâ (MVL). (1861, 11 Ağustos). *Muş hükümet konağının yetersizliği nedeniyle yeni bir binanın kiralınması* (Dosya No: 611, Gömlek No: 22).
- Plan-Proje-Kroki, Plan-Projeler (PLK. p.). (1883, 31 Ekim). *Çölemerik kazasında yapılacak hükümet konağı planı* (Harita No: 4317).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1879, 16 Temmuz). *Adilcevaz'daki hükümet konağının sahibi tarafından tamir ettirilerek masrafın kiraya eklenmesi* (Dosya No: 277, Gömlek No: 19).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1880, 12 Temmuz). *Bitlis hükümet konağının genişletilmesi* (Dosya No: 1874, Gömlek No: 20).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1881, 28 Mayıs). *Siirt hükümet konağının tamiri* (Dosya No: 1874, Gömlek No: 28).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1881, 7 Haziran). *Gevaş kazası hükümeti için konak inşası* (Dosya No: 1874, Gömlek No: 29).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1881, 18 Ağustos). *Bitlis'te hükümet konağı ihtiyacı hakkında* (Dosya No: 1874, Gömlek No: 27).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1882, 28 Mart). *Bitlis'te inşa edilecek hükümet konağına dair evraklar* (Dosya No: 1874, Gömlek No: 43).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1882, 21 Ekim). *Karçıkan kazası hükümet konağı kirası hakkında* (Dosya No: 1874, Gömlek No: 57).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1881, ?). *Genç ve Muş sancakları hükümet konaklarının kira bedelleri* (Dosya No: 1874, Gömlek No: 35).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1883, 12 Mart). *Hakkâri sancağı hükümet konağı kirası hakkında* (Dosya No: 1875, Gömlek No: 5).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1883, 12 Mart). *Hoşab hükümet konağının tamiri* (Dosya No: 1875, Gömlek No: 7).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1883, 30 Nisan). *Şehri kasabasında hükümet konağı inşası* (Dosya No: 1875, Gömlek No: 10).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1884, 1 Temmuz). *Van hükümet konağı hasarlı olduğundan memurlara hane kiralınması* (Dosya No: 1875, Gömlek No: 37).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1886, 15 Kasım). *Mazgird hükümet konağı için ayrılan kiranın harcanması talebi* (Dosya No: 1876, Gömlek No: 29).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1887, 12 Ocak). *Muş sancağı hükümet konağı genişletildiğinden kira zammında indirim yapılamayacağı* (Dosya No: 1876, Gömlek No: 36).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1888, 23 Eylül). *Çapakçur kazasında hükümet konağı için hane satın alınması* (Dosya No: 1877, Gömlek No: 32).
- Şûrâ-yı Devlet (ŞD). (1892, 23 Temmuz). *Erciş kazasında hükümet konağı için bir daire yapılması* (Dosya No: 1879, Gömlek No: 16).
- Yıldız, Resmî Mârûzat (Y.A.RES). (1890, 10 Nisan). *Bargiri'de bir hükümet konağı yapılması* (Dosya No: 51, Gömlek No: 4).

Araştırma ve İncelemeler

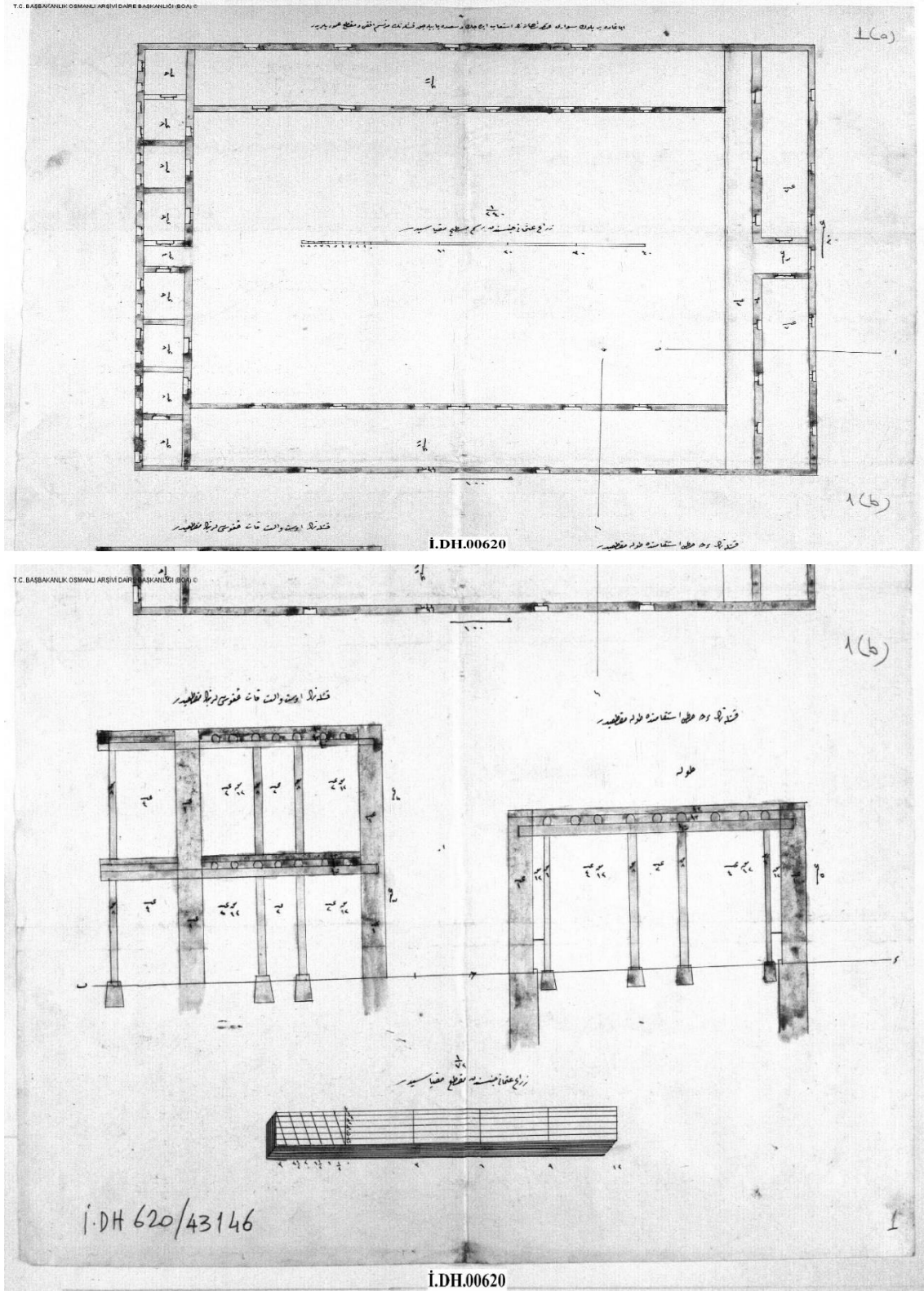
- Aktüre, S. (1985). Osmanlı Devleti'nde taşra kentlerinde değişimler. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 4, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Anahide, T. M. (2023). Ermeni kaynaklarına göre yüzyıl başında Van. P. Dumont ve F. Georgeon (Ed), *Modernleşme sürecinde Osmanlı kentleri içinde* (ss.159-182). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Avcı, Y. (2017). *Osmanlı hükümet konakları, Tanzimat döneminde kent mekânında devletin erki ve temsili*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Avcı, Y. (2021). Kudüs hükümet konağı: Osmanlı modernleşmesinin mimari temsili (1854-1917). *Filistin Araştırmaları Dergisi*, 10, 1-21. <https://doi.org/10.34230/fiad.1034996>.
- Aydın, Ö. (2012). Sultan II. Abdülhamit dönemi yapılarında imparatoru/imparatorluğu temsil eden semboller. *Mimarlık*, 364, 74-78.
- Aydın, Ö. (2022). Sultan II. Abdülhamid dönemi hükümet konakları üzerine bir tipoloji denemesi: Türkiye'deki örneklerin plan-mekân özelliklerinin analizi. *Grid Mimarlık, Planlama ve Tasarım Dergisi*, 5(1), 97-128. <https://doi.org/10.37246/grid.984941>.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun tarihi coğrafyasına giriş I Anadolu'nun idarî taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat döneminde Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çağ, G. (2022). *Bir Osmanlı şehri Manastır 16. ve 17. yüzyılda Rumeli'de idarî ve iktisadî yapı*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Çetin, Y. (2021). II. Abdülhamid dönemi (1876-1909) imar faaliyetleri ışığında Kocaeli/Akhisar-ı Geyve (Pamukova) hükümet konağı üzerine bir değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(25), 140-160.
- Deringil, S. (2014). *İktidarın sembolleri ve ideoloji II. Abdülhamid dönemi (1876-1909)*. (Gül Çağalı Güven, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Duymaz, A. Ş. (2003). *II. Abdülhamid dönemi imar faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Güngördü, N. (1988). *Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) dönemlerinde Osmanlı mülki idareleri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Halaçoğlu Konuk, N. (2018). *Tanzimat sonrası, Osmanlı Rumeli vilâyetleri hükümet konaklarında ideoloji ve erk'in mimari temsili (1839-1922)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Kılıç, O. (2012). Van. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 42, 510-512.
- Ortaylı, İ. (1984). Söyleşi: Osmanlı'dan bugüne hükümet konakları. *Mimarlık*, 22(203), 3-15.
- Ortaylı, İ. (2008). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri (1840-1880)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ortaylı, İ. (2012). *Türkiye teşkilat ve idare tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Önen, N. ve Reyhan, C. (2011). *Mülkten ülkeye Türkiye'de taşra idaresinin dönüşümü (1839-1929)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özbek, Y. (2020). Nuran Yazıcı Metin, devlet kapısı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e hükümet konaklarının inşa süreci ve mimarisi. *Osmanlı Araştırmaları*, 56(56), 335-339.
- Özkan, E. (2017). *19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı (1839-1914)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi, Elâzığ.

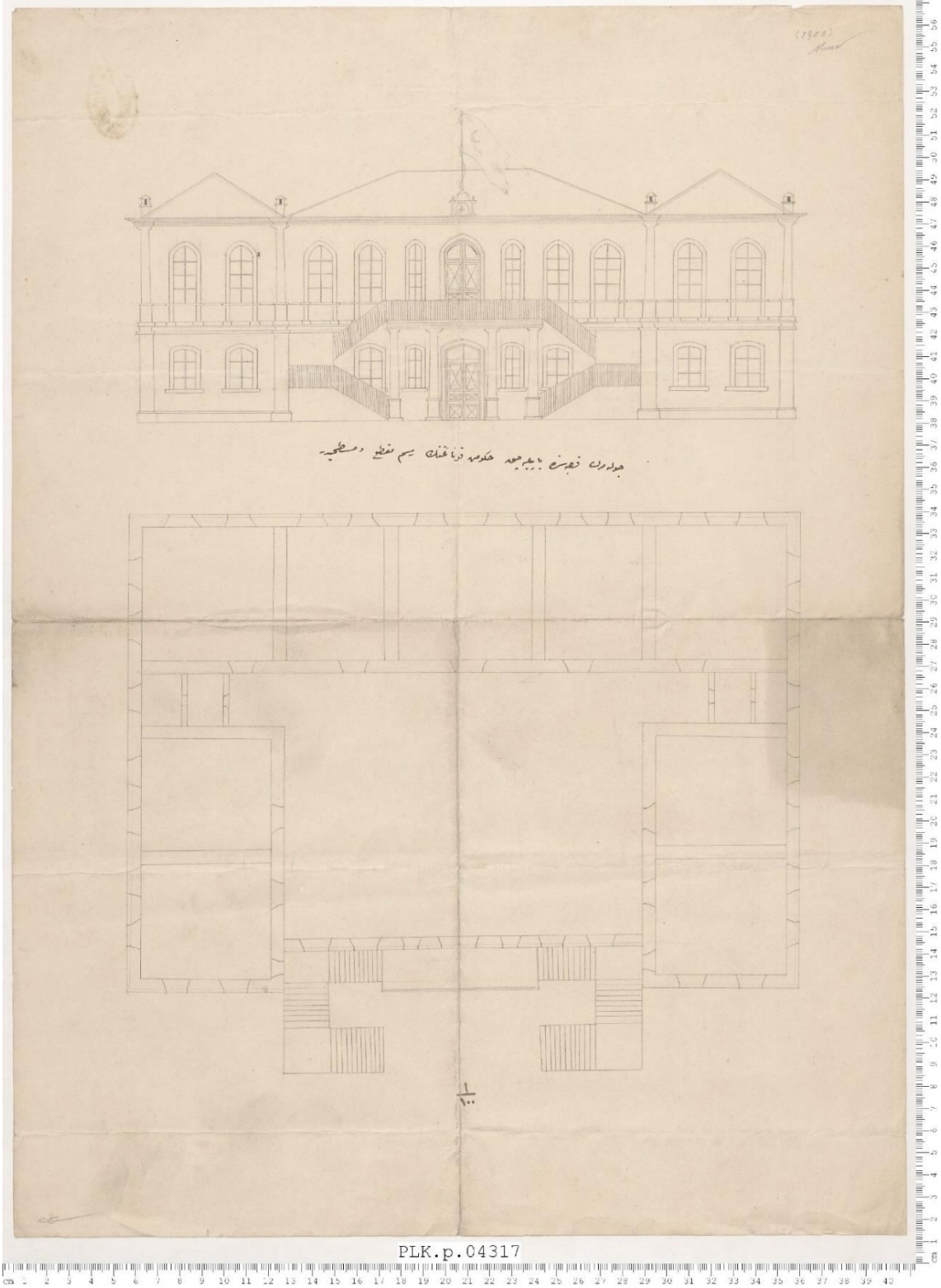
- Özmen, S. T. (2021). *Osmanlı Devleti'nde erk ve ideolojinin temsili olarak hükümet konakları: Safranbolu hükümet konağı örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Somel, S. A. (2014). *Osmanlı imparatorluğu ansiklopedisi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kentsel dönüşüm. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 4, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toptaş, R. (2016). Bergama hükümet konağı örneğinde II. Abdülhamit dönemi hükümet konakları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 411-428. <https://doi.org/10.17719/jisr.2016.1389>.
- Topuz, E. (2021). Hadim devlet anlayışı çabasına bir örnek: Van ve mülhakatındaki hapishanelerde iyileştirme gayretleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 347-370.
- Torun, S. F. (2005). *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de kaza yönetimi (1842-1876)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Torun, S. F. (2017). Son dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun idari taksimatı. *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(14), 85-110. <https://doi.org/10.16989/TIDSAD.1397>.
- Türkmen, H. N. (2023). Yedi bölgeden yedi Osmanlı hükümet konağına ilişkin mimari bir analiz. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 8(1), 133-149. <https://doi.org/10.26835/my.1196162>.
- Uçaryiğit, E. (2017). *Osmanlı kentlerinde kamu yapıları ve kentsel düzen: Bursa, Edirne, Ankara, Konya örnekleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Yazıcı, N. (2008). Trabzon örneğinde Tanzimat'tan Cumhuriyet'e hükümet konağı binaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 943-959.
- Yazıcı, N. (2014). Osmanlı mimarlığında bir yönetim binası örneği: Canik/Samsun hükümet konağı. *CIEPO 19: Osmanlı Öncesi ve Dönemi Tarihi Araştırmaları*, 313-328.
- Yazıcı Metin, N. (2019). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e hükümet konaklarının inşaa süreci ve mimarisi devlet kapısı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Yerasimos, S. (2023). Tanzimat'ın kent reformları üzerine. P. Dumont ve F. Georgeon (Ed), *Modernleşme sürecinde Osmanlı kentleri içinde* (ss. 15-37). İstanbul: Alfa Yayınları.

Ekler

Ek 1: Van Hükümet Konağına Hapishane İnşası (9 B 1287/5 Ekim 1870)

Ek 2: Çölemerik Kazasında Hükümet Konağı Planı (29 Z 1300/31 Ekim 1883)

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir. Yazarlar etik kurul izni gerektiren çalışmalarda, izinle ilgili bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde ve ayrıca burada belirtmişlerdir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %100